

DECHOVÝ ORCHESTR

ZÁKLADNÍ PŘEHLED PEDAGOGICKÝCH TÉMAT

(materiál určený zejména začínajícím učitelům základních uměleckých škol)

Autor: Petr Ciba

Duben 2013

Motto: „Smyslem existence dnešního velkého dechového orchestru je hudba. Hudba je cíl, dechový orchestr je prostředek k dosažení cíle a nikoliv naopak!“

1/ Úvodem

Dechový orchestr je hudební instrumentální soubor, složený z hráčů na dřevěné dechové, žesťové dechové a bicí nástroje. V českých zemích má bohatou tradici a také mnoho podob. Svou zvukovou a repertoárovou specifikou je v posledních desetiletích u nás i v zahraničí nedílnou součástí hudební kultury a nejrozšířenějším instrumentálním tělesem vůbec.

Názvem dechový orchestr (DO) se běžně označují jak soubory malé (do 15 – 20 členů), které působí především v oblasti lidové či estrádní hudby, tak i dechové orchestry středně velké a velké (25 – 35 resp. 40 – 60 i více hudebníků), jejichž repertoár zahrnuje především hudbu koncertního charakteru, a to v podobě skladeb původních, tedy originálně zinstrumentovaných pro obsazení velkého dechového orchestru, či přepisy hudby vážné, taneční, filmové, jazzové i populární.

Vzhledem k tradičnímu obsazení i poměrně jasnému zvukovému a repertoárovému vymezení malých DO, je tento metodický materiál zaměřen především na práci s **velkým dechovým orchestrem**, v zahraničí označovaným jako Concert Band, Symphonic Band, Wind Band, Wind Orchestra, Wind Ensemble, Harmonie, Banda de Música, Blasorchester apod.

V českém dechovém prostředí vychází tento typ orchestru z tradic třistaleté historie rakouských vojenských hudeb. Prošel však mnohými proměnami a ve své dnešní podobě je teprve něco přes jedno století starý a literatura pro toto těleso je ještě mladší. Pod různou jazykovou terminologií je spíše (a přesněji) v současnosti označován a vnímán jako symfonický dechový orchestr (SDO), který nabízí skladatelům, hudebníkům i posluchačům nové zvukové, repertoárové a interpretační možnosti. A to mj. i proto, že zvuková podoba, plynoucí z tradice rakouských vojenských hudeb, založená na skupině křídlovek, tenorů a doprovodných trubek jako transkribovaného východiska vůči smyčcům, je dnes u konce svého vývoje. V moderním pojetí orchestru tohoto typu ztrácí uvedené nástrojové skupiny (především doprovodné trubky) své opodstatnění a využitelnost, naopak významně se rozšiřuje skupina dřevěných dechových nástrojů (hoboje, angl. roh, fagoty, altklarinet, basklarinet, saxofony), stejně tak i skupina nástrojů bicích (tympány, melodické bicí – zvonkohra, xylofon, marimba, vibrafon, zvony a další).

2/ Cíle a složení orchestru

Výchovně vzdělávacím cílem pro žáky přicházející do dechového orchestru je především nalezení kladného a trvalého vztahu k hudbě. Dechový orchestr je k této příležitosti vhodný zejména proto, že

rozdívají všeobecnou hudebnost žáků a umožňuje jim uplatnit a dále rozvíjet dovednosti získané individuálním studiem. Kromě toho, že jim přináší základní orchestrální návyky a rozvíjí kolektivní hudební cítění, dává jim také pocit užitečnosti a hra v orchestru se pro ně tudíž stává smysluplnější, přitažlivější a zábavnější.

Ti nejmladší žáci do DO přicházejí ve věku 11 – 12 let, většinou po dvou až třech letech studia příslušného hlavního oboru. Učitelé hlavních oborů dechového a bicího oddělení školy připravují své žáky na činnost v orchestru ve spolupráci s uměleckým vedoucím DO (dirigentem). V případě potřeby po dohodě s dirigentem vedou dělené zkoušky jednotlivých nástrojových skupin nebo jejich částí (např. dělená zkouška dřevěných dechových nástrojů může být kompletní zkouškou všech dřev nebo jen klarinetů, fléten, spodních dřev či saxofonů, obdobně pak u žesťů – trubky a křídlovky, lesní rohy, trombony, tuby).

Není žádnou výjimkou a naopak prospívá udržení vyšší umělecké úrovně DO i motivaci pro mladé hráče, zůstávají-li členy orchestru i absolventi ZUŠ po ukončení studia – tedy bývalí žáci školy. Právě tito členové DO jsou totiž pro dirigenta velmi často určitým indikátorem kvality práce s orchestrem z důvodu jejich větších nároků na uměleckou úroveň souboru. Jinými slovy: Jejich setrvání v orchestru je potvrzením dobré práce a uměleckých i repertoárových kvalit souboru, který tímto uspokojuje jejich ambice a prezentovanou hudbou naplňuje hudebně-vyjadřovací představy a potřeby, korespondující s jejich hudebním cítěním.

Základním předpokladem pro kvalitní práci s orchestrem a tím i pro jeho uměleckou úroveň je pravidelná účast členů orchestru na zkouškách. Nesplnění tohoto důležitého faktoru je v mnoha případech důvodem k ukončení docházky do orchestru.

Vzhledem k častým generačním obměnám a tedy poměrně velké hráčské fluktuaci v orchestrech tohoto mládežnického/studentského typu, je výchova mladých hráčů a jejich příprava pro vstup do DO nezbytnou podmínkou pro průběžné a permanentní doplňování a udržování chodu orchestru.

3/ Nástrojové obsazení velkého DO

Nástrojové obsazení VDO je vždy dáno konkrétní partiturou, ale standardně bývá následující: pikola, 1. a 2. flétna, 1. a 2. hoboje, anglický roh, 1. a 2. fagot, Es klarinet, 1., 2. a 3. B klarinet, altklarinet, basklarinet, 1. a 2. altsaxofon, tenorsaxofon, baritonsaxofon, 1. – 3. (4.) B trubka, 2 křídlovky (kornety), 1. – 4. lesní roh, 1. – 3. (4.) trombon, baskřídlovka, eufonium, tuby a bicí nástroje (4 tympány, velký a malý buben, činely, zvonkohra, xylofon, vibrafon, marimba, zvony, conga, bonga a celá řada dalších).

Protože ne každý VDO takovým nástrojovým a hráčským obsazením disponuje, je třeba, aby dirigent zvolil vždy takové skladby, které budou odpovídat možnostem orchestru.

4/ Repertoár VDO

Repertoár VDO je různorodý, v zavedených orchestrech se obvykle odvíjí od jeho historie, tradic, zkušeností, možností i v závislosti na repertoárové setrvačnosti či naopak snaze o jeho progresi.

Lze říci, že dříve převládaly v repertoáru většiny VDO skladby tradiční koncertní a zábavné dechové hudby (pochody, polky, valčíky, tanga a drobnější koncertní kompozice klasiků především české dechové hudby). V současné době lze registrovat stále sílící příklon k původní moderní a progresivní tvorbě symfonického dechového charakteru našich i zahraničních autorů, stejně tak i k přepisům skladeb z oblasti muzikálové, filmové či populární hudby.

Obecná doporučení pro výběr repertoáru:

- hrát skladby, které budou mít co nejvyšší uměleckou hodnotu, ale jejich interpretační náročnost nebude za hranicemi možností orchestru,
- akcentovat skladby původní, především ty moderní a atraktivní, umělecky hodnotné transkripce zařazovat jen jako doplnění programu,
- repertoár vybírat tak, aby korespondoval s vyjadřovací potřebou hráčů v orchestru a jejich hudebním cítěním.

Rámcové rozdělení repertoáru:

A/ Původní (originální) koncertní skladby pro velký (symfonický) dechový orchestr:

Zahraniční autoři: Alfred Reed, Jacob de Haan, Philip Sparke, Johan De Meij, John Higgins, Jan Van der Roost, Frank Van Baelen, Teo Aparicio Barberán, Stephen Melillo, Samuel Hazo, John Mackey, James Barnes aj.

Čeští autoři: Evžen Zámečník, Pavel Staněk, Zdeněk Lukáš, Otmar Mácha, Karel Bělohoubek, Jindřich Praveček, Jaroslav Zeman, Jindřich Brejšek, Miloš Machek, Vladimír Studnička aj.

B/ Úpravy filmových a muzikálových melodií:

Autoři: Lalo Schifrin, Leonard Bernstein, Ennio Morricone, Bryan Adams, Jim Steinman, John Williams, Hans Zimmer, James Horner aj.

C/ Transkripce skladeb symfonické hudby:

Autoři: Antonín Dvořák, Bedřich Smetana, Leoš Janáček, Bohuslav Martinů, Giuseppe Verdi, Giulio Caccini, Georg Friedrich Händel, J. S. Bach, W. A. Mozart, T. Susato, P. I. Čajkovskij, M. P. Musorgskij aj.

D/ Ostatní (tzv. provozní, služební, funkční repertoár):

polky, pochody, valčíky, hymny, chorály atd.

5/ Role dirigenta VDO

Rozhodujícím faktorem pro výslednou uměleckou podobu VDO je jednoznačně dirigent, resp. způsob a kvalita jeho práce, včetně schopností komunikačních a aspektů psychologických. Platí pravidlo:

výborný VDO nemůže mít špatného dirigenta a naopak!

Předpokladem dirigentovy úspěšnosti jsou:

- přirozená odborná i lidská autorita u hráčů orchestru,
- ovládnutí dirigentské (nikoliv jen taktovací!) techniky,
- důkladná znalost partitur nacvičovaných skladeb,
- znalost vlastností a interpretačních možností dechových a bicích nástrojů,
- výběr vhodného, akceptovatelného a pro orchestr přínosného repertoáru,
- pravidelnost zkoušek (celých i dělených),
- důslednost a práce s detaily,
- vstřícná a přátelská komunikace, úcta k hráčům,
- volba vhodných příležitostí k prezentaci VDO na veřejnosti,
- aktivní spolupráce s kolegy dechového a bicího oddělení školy.

Praktická doporučení:

- Kvalitní rozehrávka orchestru v několika fázích.

Začít je možno na 2 - 3 stupnicích v pomalém tempu vzestupně a sestupně, v unisonu, přijatelné tónině a v tenutu, legatu - nikoliv staccatu!

Vhodné je pokračovat rozehrávkou harmonickou – dobře poslouží jakákoliv jednoduchá

kadence, pro pestrost a efektivitu je dobré střídat tóniny dur a moll – dle možností a vyspělosti

hráčů. Je třeba vysvětlit smysl takové rozehrávky – kromě zahřátí nástroje a uvolnění nátisku dbát na tónovou kulturu a ladění v rámci jednotlivých nástrojových skupin.

- Naladění orchestru.

Nezbytná součást činnosti před započítím nácviu již konkrétních skladeb – po rozehrávce důsledně naladit všechny dechové nástroje v orchestru, a to jednotlivě i v sekcích!

- Tónová kultura a zvuková balance.

Vést hráče k tomu, aby se vždy podřídili celku, a to ve smyslu tónové kultivovanosti a vyváženosti zvuku. Není přípustné, aby kdokoliv zvukově vyčníval, zvláště pak nekultivovaným až vulgárním způsobem hraní (forzírování, práskání, boule...)

- Vyžadovat od hráčů, aby sledovali dirigenta, oční kontakt.

- Nepřipustit nekázeň v orchestru, ať již jakéhokoliv druhu – dříve či později se totiž projeví i v hudbě!

6/ Studijní materiál a možnosti dalšího vzdělávání

Vydaná literatura, například publikace, studie, články a statě o velkém dechovém orchestru v Česku není početná, avšak dostačuje k získání přehledu o nejdůležitějších otázkách jak historických, tak hudebně specifických, jež se dotýkají problémů repertoáru, interpretace či reprodukčních možností dechového orchestru. Většinu u nás vydaných publikací věnovali autoři dirigentům, aranžérům a instrumentátorům dechových hudeb, například Jan Zdeněk Bartoš, Zdeněk Maren, Karol Pádivý, Jindřich Praveček, a další.

Zahraniční možnosti, díky vyspělému vzdělávacímu systému v oblasti dechové hudby, jsou o mnoho větší, je však třeba počítat se studiem materiálů v originálním jazyce – vesměs angličtině nebo němčině (metodické publikace zahr. autorů - např. Thomas Doss, Otto M. Schwarz, Stephen Melillo, Donald Hunsberger, Johan de Meij a další).

Z praktických vzdělávacích aktivit lze doporučit účast na seminářích a workshopech každoročního festivalu dechové hudby Mid Europe v rakouském Schladmingu, případně i na světové vzdělávací konferenci dechové orchestrální hudby Midwest Clinic v americkém Chicagu.

7/ Soutěže a přehlídky VDO v ČR a zahraničí

- soutěž DO ZUŠ, vyhlašovaná MŠMT (každý 3. rok)
- mezinárodní soutěž VDO v Ostravě (červen, v lichých letech)
- mezinárodní soutěžní festival VDO v Praze (leden, každý rok)
- mezinárodní soutěžní festival mládeže v belgickém Neerpeltu (v lichých letech)
- mezinárodní soutěž mládež. DO v rakouském Schladmingu (červenec, každý rok)

- světová soutěž VDO WMC v holandském Kerkrade (červenec, každý čtvrtý rok)
- řada festivalů DO v ČR (Kolín, Lanškroun, Zlín, Štětí, Jistebník, Němčice n. H. atd.)

8/ Informace na internetu

- Youtube.com (především audio a video nahrávky skladeb VDO)
- Hudební vydavatelství (notový materiál, CD a DVD nahrávky, metodické materiály), např:

www.rundel.de

www.reift.ch

www.dehaske.com

www.notendatenbank.net

www.hafabramusic.com

www.beriato.com

www.stormworld.com

www.halleonard.com